

PORKKALA VUOKRALLA 1944-1956

Kenen Itämeri?

Porkkalanniemen ja Viron puoleisen Naissaaren kapeikko oli jo tsaarin Venäjälle strategisesti tärkeä alue. Pohjimmiltaan kysymys oli koko Itämeren herruudesta. Venäjä tarvitsi turvallisen meriyhteyden länteen. Suppeammassa muodossa kysymys oli Pietari suuren 1703 perustaman uuden pääkaupungin, Pietarin turvallisuudesta.

Kun taivaalle alkoi kerääntyä synkkiä pilviä ennen ensimmäistä maailmansotaa, venäläiset alkoivat rakentaa ”Pietari Suuren merilinnoituksen” nimen saaneita, paikoin massiivisia puolustusrakennelmia ja -laitteita. Suomen puolella niitä rakennettiin mm. Porkkalan Mäkiluotoon ja Viron puolella Naissaareen. Baltian maat ja Suomihan kuuluivat silloin Venäjän valtakuntaan, joten Venäjän intressit ja toisaalta mahdollisuudet toimia on helppo ymmärtää.

Tarkoituksena oli rannikkotykistön tulella estää vieraiden sota-alusten pääsy itäiselle Suomenlahdelle ja Pietariin. Kun maailmansota sitten oli päättymässä, Saksa ja Venäjä solmivat keväällä 1918 Brest - Litowskin rauhansopimuksen. Sen jälkeen venäläiset joukot tuhosivat Mäkiluodossa lähes valmiiksi saamansa linnakkeet ennen poistumistaan Suomesta. 1920- ja 1930-luvuilla suomalaiset kunnostivat linnoitukset erääksi rannikonpuolustuksensa keskeiseksi kohteeksi.

Sisällissodastaan vähitellen selvinneessä uudessa suurvallassa, Neuvostoliitossa tämä nähtiin ongelmaksi erityisesti siksi, että Suomen ja myös Venäjästä irtautuneen, itsenäisen Viron välille oli kehittymässä läheinen sotilaallinen yhteistyö. Se näkyi suunnitelmina mm. Porkkalan Mäkiluodon ja Viron Naissaareen välin sulkemisena järeän rannikkotykistön tulella. Siitä oli muodostumassa este Neuvostoliiton kauppamerenkululle ja sotalaivaston vapaalle liikkumiselle.

Mielenkiinto Porkkalanniemeä kohtaan heräsi syksyllä 1944

Sekä talvi- että jatkosotamme aikana Neuvostoliiton Itämeren Punalipun laivasto vältti menemistä Porkkalan linnakkeiden tehokkaiden tykkien tulen vaikutuspiiriin. Talvisodan päätyttyä 13.3.1940 Moskovan rauhaan Suomen oli luovutettava Neuvostoliitolle Hankoniemi laivastotukikohdaksi 30 vuodeksi. Viron puolella NL vahvisti sulkua Paldiskin suunnalla ja Tallin edustan Naissaarella ja Aegnalla.

Suomen lähdettyä kesäkuussa 1941 Saksan rinnalla hakemaan hyvitystä talvisodan pakkorauhaan puna-armeijan oli pakko tyhjentää Hangon tukikohtansa joulukuun alussa 1941 ja evakuoita myös

sille elintärkeä Tallinnan sotasatama. Jatkosodan aikana suomalaiset yhteistyössä saksalaisten kanssa sulkiivat Suomenlahden punalippuiselta neuvostolaivastolta, joka jäi saarrettuna Kronstadtiin ja Leningradiin. Sulun muodostivat Hankoniemen ja Paldiskin välinen miinakenttä ja sukellusveneverkko sekä idempänä Kotkan-Narvan linjalla "Seeigel" miinoitus ja sukellusvene-esteet. Kun sitten jatkosotamme päättyi aselepoon syyskuun alussa 1944 ja sitä seuranneeseen välirauhansopimukseen, oli Porkkalan kohtalon hetki lyönyt.

Maailmansota jatkui, ja Leningradin turvallisuus oli edelleen tärkeä Neuvostoliitolle. Saksa oli sille edelleen varteenotettava uhka. Väirauhansopimuksessa syyskuussa 1944 Neuvostoliitto luopui vaatimuksistaan Hankoniemen suhteen. Suomen oli silloin luovutettava Neuvostoliitolle Hangon asemesta Porkkala sotilastukikohdaksi viiden miljoonan markan vuosittaista muodollista korvausta vastaan 50 vuoden ajaksi. Vuokra-alue käsitti Porkkalan ja Obbnäsin niemet, niiden edustalla olleen saariston sekä mantereella Degerbyn kunnan sekä osia Espoon, Kirkkonummen, Siuntion ja Inkoon kunnista, yhteensä 380,5 km.

Puna-armeijan, äskeisen vihollisen asettuminen tukikohtaan aivan pääkaupungin tuntumaan aikaansai tietysti vaaralliseksi koetun tilanteen ja erilaisia reaktioita Suomessa. Presidentti Mannerheimin tiedetään pitäneen Helsingin asemaa pääkaupunkina niin uhanalaisena, että hän ehdotti pääkaupungin siirtämistä Turkuun, missä se oli ennenkin ollut. Puolustusvoimain komentaja jalkaväenkenraali Erik Heinrichs olisi puolestaan ollut valmis siirtämään pääkaupungin joko Tampereelle tai Jyväskylään. Poliittisen johdon kannalta ajatukset olivat tietysti mahdottomia, sillä todennäköisesti Neuvostoliitto olisi pitänyt siirtoa vakavana provokaationa. Vahva sotilastukikohta vain 20-30 km:n päässä Suomen valtionhallinnosta oli osaltaan tarkoitettu varmistamaan, että Suomi pitäisi aidosti kiinni sovitusta rauhasta. Miehitysuhka oli siis koko ajan olemassa, jos Suomessa tapahtuisi jotain neuvostovastaisia provokaatioita tai rauhan ehtoja ei noudatettaisi!

Porkkalan valikoituminen rauhansopimuksen ehtojen mukaiseksi vuokra-alueeksi oli ehdottomasti myös Neuvostoliiton sotilasjohdon intressissä. Sota Saksaa vastaan oli silloin syksyllä 1944 vielä käynnissä. Syyskuun 1944 lopulla Neuvostoliitto oli myös saanut pohjoisen Viron ja sen saaret hallintaansa. Porkkalan - Naissaaren väli oli vain noin 40 km, joten se oli helppo sulkea rannikkotyökistön ja laivaston yhteisvoimin.

Porkkala tyhjennetään kiireellä

Välirauhansopimuksen mukaan, joka siis astui voimaan välittömästi sen allekirjoittamisen jälkeen 19.9.1944, Porkkalan vuokra-alue oli tyhjennettävä kymmenessä päivässä. Evakuoinnin johtajaksi

kutsuttiin Helsingin kaupunginjohtaja, majuri Erik von Frenckell. 10 päivän aikana alueelta siirrettiin muualle yli 7 000 asukasta, pääasiassa maanviljelijäväestöä. Yötä päivää työskentelemällä mukaan saatiin noin 8,2 miljoonaa kiloa perunoita sekä viljaa. Heinää saatiin talteen liki 13 miljoonaa kiloa. Yli 300 taloa jäi ilman isäntäväkeään, joka joutui muuttamaan kiireessä ympäröiviin kuntiin. Talojen karjoista saatiin siirretyksi muualle periaatteessa kaikki, runsaat 8 000 eläintä. Ne kuljetettiin autoilla, junilla ja teitä pitkin ajaen pois alueelta.

Näin mittava suoritus oli mahdollista siksi, että evakuointiin osallistui paitsi paikallinen asujaimisto ainakin 1500 lottaa, 3 000 sotilasta ja 1200 hevosta ajoneuvoinen ympäröivistä kunnista sekä tuhatkunta erilaista moottoriajoneuvoa. Syyskuun 28. päivänä 1944 klo 14.00 höyrylaiva Olympia lähti viimeisen kerran Porkkalasta Helsinkiin, klo 17.00 sieltä lähti viimeinen linja-autovuoro, klo 20.00 katkaistiin puhelinyhteydet, klo 22.40 lähti viimeinen juna Kirkkonummen asemalta ja klo 24.00 katkaistiin sähkön jakelu Porkkalan alueelle. Seuraavana päivänä laskeutui puomi Espoossa Jorvaksen sillan poikki. Yksitoista vuotta kestävä hiljaisuus ja pimennys oli laskeutunut Porkkalan vuokra-alueen ylle.

Puna-armeija Porkkalan isäntänä

Porkkalan vuokra-alueesta tuli hermeettisesti suljettu sotilasalue ja -yhteisö. Monet entiset asukkaat yrittivät kuitenkin aluksi tavalla tai toisella päästä käymään kodeissaan. Varsin pian vuokralaiset kuitenkin ilmoittivat, että kaikkia tunkeilijoita ammuttaisiin. Näin tapahtuikin muutamassa tapauksessa, joskin kuolemantapauksilta ilmeisesti välttyttiin. Kiinni saadut tunkeilijat kuulusteltiin ja palautettiin suomalaisille rajavartijoille, miehityksen loppuaikoina jo varsin nopeasti.

Suomalaisten tiedustelun kannalta ongelmallista oli se, etteivät tull- ja rajaviranomaiset saaneet Suomalaisen sotilastiedustelun kannalta oli ongelmallista, etteivät tull- ja rajaviranomaisemme saaneet tarkistaa Porkkalaan saapuvia kuljetuksia, ei maan- eikä rautateillä. Niinpä tukikohtaan tulevissa kuljetuksissa oli mahdollista salakuljettaa alueelle myös neuvostoliittolaisia tai Neuvostoliiton palvelukseen antautuneita suomalaisia vakoojia. Heidän toiminnastaan ei kuitenkaan ole säilynyt mitään näyttöjä. Kuitenkin tiedettiin, eettä esimerkiksi kuljetuksissa pressujen alla piirrossa tuotiin myös ei-toivottuja henkilöitä.

Neuvostoviranomaiset sallivat rautatieliikenteen vuokra-alueen läpi vasta marraskuussa 1947. Mutta eivät suinkaan ilman erikoisjärjestelyjä! Suomalaiset junat, siis nykyisellä Helsingin-Turun rantaradalla Helsingistä länteen ja Karjaalta itään, varustettiin ennen vuokra-alueen ikkunaluukuilla, ja jokaisessa vaunussa oli aseistettu neuvostoliittolainen vartija, joka piti huolta, ettei ulos päästy

kurkistelemaan. Tämä synnytti nimenomaan ulkomaisten lehtimiesten keskuudessa, joita reitillä matkustelikin runsaasti, kertomuksen ”pisimmästä ja kummallisimmasta tunnelista”.

Vuokralaisten toimet Porkkalassa

Porkkalan miehityksenä oli Itämeren laivaston matruuseista koostuva noin divisioonan vahvuinen jalkaväki, joitakin erillisiä pataljoonia, voimakas rannikkotykistö, lentotukikohta koneineen, laivasto-osasto, rajavartijoita, poliittisia elimiä sekä huomattava määrä siviilejä tukikohdan erilaisissa ylläpitotehtävissä, muun muassa sovhoosissa ja sikalassa. Eräiden tietojen mukaan mainittu divisioona käsitti kolme tykki/konekivääri rykmenttiä (jokaisessa kolme pataljoonaa), panssarirykmentin, voimakkaan tykistön sekä pioneeri-, ilmatorjunta- ja huoltoelimiä. Neuvostoliiton turvallisuusjoukkoihin kuulunut rajavartio-osasto vartioi vuokra-alueen rajaa.

Yksityiskohtiin menemättä on voitu todeta, että Porkkalaan rakennettiin melkoinen määrä erilaisia ja -tasoisia linnoituslaitteita alueen puolustamista varten. Ne olisivat toimineet tarpeen vaatiessa myös hyökkäyksen lähtöalueina. On myös aihetta epäillä, että vuokralaiset käyttivät alueella työvoimana myös saksalaisia sotavankeja, joille oli uskoteltu oltavan Virossa. Kaiken kaikkiaan neuvostoliittolaisia sotilaita lienee ollut Porkkalassa runsaat 10 000 miestä, joiden apuna ja tukena oli suunnilleen sama määrä siviilejä, työvoimaa, upseerien perheitä jne.

Aluksi alueen haltuun otossa ja käytännön elämässä alueella lienee ollut melkoisia ongelmia, koska miehitysjoukot saapuivat Porkkalaan juuri talven kynnyksellä. Niinpä Suomi joutui käytännössä ”elättämään” tukikohtaa toimittamalla sinne elintarvikkeita, polttoaineita ja sähköä. Seuraavana vuonna neuvostoliittolaiset perustivat Porkkalan Degerbyhyn valtavan leipomon ja toisaalle sovhoosin tuottamaan viljaa tukikohdan tarpeisiin.

Kun osa Porkkalaan komennetuista sai tuoda perheensä mukanaan, siellä syntyi tukikohdan komentajan kenraaliluutnantti Kabanovin mukaan neljä lasta joka päivä, siis lähinnä olojen vakiintumisen jälkeen. Lapsikuolleisuus lienee ollut niissä oloissa varsin suuri, sillä tietojen mukaan alueella raivosi 1950-luvun alussa epidemia, jota pienet lapset eivät kestäneet. Porkkalaan on haudattu runsaat 200 neuvostokansalaista, heistä melkoinen osa lapsia.

Neuvostoliitto luopuu Porkkalasta

Jo vuonna 1955 maassamme liikkui sitkeitä huhuja ja ”luotettavan tahon tietoja” Neuvostoliiton mahdollisista aluepalautuksista Suomelle. Karjalaiset olivat varmoja, että ainakin osa Karjalan kannaksesta palautettaisiin, monet veikkasivat Viipuria, Petsamoa, ja myös Porkkalaa. Huhut saivat

vauhtia, kun neuvostohallitus kutsui presidentti Paasikiven vieraisille Moskovaan. Kysymyksessä ei ollut pelkkä kohteliaisuusvierailu, vaan jotain Suomen kannalta vakavampaa. Moskovassa keskusteltiin mm. YYA-sopimuksen jatkamisesta.

Kansan keskuudessa nousi kuitenkin tärkeimmäksi uutiseksi se, että neuvostojohto ilmoitti palauttavansa Porkkalan takaisin Suomelle ennen vuokra-ajan päättymistä. Asiakirja palauttamisesta allekirjoitettiin 19.9.1955 eli päivälleen 11 vuotta välirauhan sopimuksen solmimisesta, jolla Porkkala luovutettiin Neuvostoliitolle tukikohdaksi. Porkkalan palauttamisen ajankohta jäi silloin vielä avoimeksi, sillä ison täysin varustetun sotilastukikohdan rauhanomainen tyhjentäminen ei tietenkään ollut mahdollista yhtä nopeasti kuin sen pakon edessä toteutettu luovutus.

Uutinen oli kansainvälisestikin suuri pommi, kun ottaa huomioon kylmän sodan silloin kahtia jakaman maailman. Strateginen tilanne Itämerellä ja Suomenlahdella oli kuitenkin perusteellisesti muuttunut sekä poliittisesti että sotilaallisesti, joten Neuvostoliitto katsoi voivansa luopua alueesta ja tällä tavalla osoittaa halunsa rauhanomaiseen rinnakkaiseloon. Poliittisesti Neuvostoliitto taisi ajatella hyötyvänsä muuttuneessa tilanteessa enemmän tukikohdasta luopumisesta kuin sen sitkeästä, sopimukseen perustuvasta pitämisestä. Tarpeettomaksi käyneestä tukikohdasta oli myös muodostunut sille taloudellisestikin raskas kiviriippa.

Vuokralaisia odotti nyt Porkkalassa massiivinen purkuoperaatio. Kaikki alueelle rakennetut tukikohdat, asepesäkkeet linnoituslaitteet, taisteluhaudat ja esterakennelmat oli peitettävä, tuhottava tai purettava ja jäljet tasoitettava. Osa töistä tehtiin koulutuksen muodossa käyttämällä kovia ampumatarvikkeita, liekinheittäjiä ja räjähteitä. Tukikohdan ympärillä elävät saivat aiheen ihmetellä runsaita järeittenkin räjäytysten ääniä. Ne lähinnä raskaat aseet, joita ei voitu junilla viedä, kuljetettiin meritse Neuvosto-Viroon.

Neuvostojoukot purkivat osan puisista kasarmeistaan ja kuljettivat Viroon, mistä ne oli alun perin tuotukin. Niitä pystytettiin sinne paikoin uudelleen puna-armeija käyttöön. Rautateitse kuljetettiin Porkkalasta runsaat 4 000 vaunukuormaa. Laskettiin, että Porkkalasta poistui rautateitse noin 22 000 ihmistä, heistä yli 10 000 sotilasta ja kymmenisen tuhatta siviilivirkamiestä, naisia ja lapsia.

Porkkala palautetaan Suomelle

Rajapuomit avattiin 26.1.1956 kello 15.00. Päätaphtuma oli Espoossa Jorvaksen sillalla, missä eversti Ali Koskimaan ja majuri Reino Västin johtama rajavartio- ja sotilasosasto marssi yli

äskeisen rajan. Sillan pielessä odotti ainakin 500 julkisen sanan edustajaa eri maista. Myös entiset paikkakuntalaiset olivat todistamassa tapahtumaa. Kuitenkin vasta kaksi päivää myöhemmin päästettiin ensimmäiset lehdistön ja radion toimittajat tutustumaan alueeseen. Helmikuun 4. päivänä pääsivät entiset porkkalalaiset katsomaan kotejaan. Samoihin aikoihin saapuivat Porkkalaan myös ensimmäiset hallinnon vaatimat virkamiehet. Porkkala oli nyt jälleen osa Suomea, joskin surkeassa kunnossa.

Göran Lindgren

KTM, ylil res

Lähteitä:

Artikkeli perustuu everstiluutnantti Anssi Vuorenmaan artikkeliin Sotaveteraani -lehdessä 1/2006.

Lue lisää:

Jari Leskinen -Pekka Silvast: Suljettu aika. Porkkala Neuvostoliiton sotilastukikohtana vuosina 1944-1956. WSOY, Juva 2001

Eino Kekäläinen: Tuntematon Porkkala. Artikkeliteoksessa Tuntematon sota, Valitut Palat, Portugali 1991

Pekka Silvast: Porkkala 1944-1956. Neuvostoliiton merisotilaallinen tukikohta, Sotamuseon julkaisu 1/1991

Pekka Silvast: Hanko ja Porkkala. Neuvostoliiton meritukikohdat. Kustannusosakeyhtiö AtlasArt 2015

Everstiluutnantti Ilmari Kirjavainen: Rajavartiolaitos 1944-1969, teoksessa Rajavartiolaitos 1919-1969, Mikkeli 1969